

کنترل شیمیایی علف‌های هرز کشت زمستانه نخود (*Cicer arietinum* L.) در استان لرستان

سیدکریم موسوی\*

عضو هیأت علمی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی لرستان

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۰۵/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۰۲/۰۷

## چکیده

به منظور ارزیابی کارآیی استفاده از ۱۲ علف‌کش اتال‌فلورالین (۳ لیتر در هکتار)، تری‌فلورالین (۲ لیتر در هکتار)، پندیمتالین (۱/۵ تا ۲/۵ لیتر در هکتار)، ایماز‌تاپیر (۰/۵ تا ۰/۷ لیتر در هکتار)، ایزوکسافلوتل (۸۰ گرم در هکتار)، پیریدیت (۲/۵ لیتر در هکتار)، بنتازون (۲ لیتر در هکتار)، متری‌بیوزین (۰/۷ کیلوگرم در هکتار)، فومسافن (۱ لیتر در هکتار)، سیمازین (۸۰۰ گرم در هکتار)، پرومترین (۸۳۰ گرم در هکتار) و هالوکسی‌فوپ-آر-متیل (۱ لیتر در هکتار) برای کنترل علف‌های هرز مزارع نخود و همچنین سنجش حساسیت نخود به این علف‌کش‌ها، آزمایش مزرعه‌ای در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با چهار تکرار طی سال زراعی ۸۶-۱۳۸۵ در شهرستان خرم‌آباد لرستان اجرا شد. در بین تیمارهای کنترل شیمیایی، کمترین تراکم علف‌های هرز یک‌ساله به تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن و ایزوکسافلوتل و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین و پرومترین و کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین اختصاص داشت. تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین و پرومترین و تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، حداقل موجب کاهش ۸۷ درصدی تراکم علف‌های هرز را فراهم آوردند. سطح کاهش جمعیت علف‌هرز برای تیمار کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، ۸۵ درصد بود. براساس ارزیابی چشمی به فاصله ۲ و ۱۵ روز پس از سم‌پاشی پس‌رویشی، تیمارهای کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون، کاربرد پس‌رویشی فومسافن و تمامی شکل‌های کاربرد ایماز‌تاپیر، اثرات گیاه‌سوزی شدیدی روی گیاه‌زراعی نخود بر جای گذاشتند. بر مبنای ارزیابی چشمی صورت گرفته، تیمارهای کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل و فومسافن، بهترین تیمارها از نظر کنترل علف‌های هرز (کنترل ۹۶/۵ تا ۹۹ درصد) بودند. کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین و پرومترین، بهترین تیمار شیمیایی از نظر کنترل علف‌هرز خردل‌وحشی- شایع‌ترین گونه‌ی یک‌ساله- بود. کاربرد پیش‌رویشی و پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت و ایزوکسافلوتل، کاربرد پیش‌کاشت و پس‌رویشی ایماز‌تاپیر، تیمارهای ترکیبی کاربرد پیش‌رویشی به‌علاوه پس‌رویشی ایماز‌تاپیر و پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین و پرومترین، سبب کاهش حداقل ۹۰ درصدی تولید ماده خشک علف‌های هرز شدند. اثرات گیاه‌سوزی کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، فومسافن و ایماز‌تاپیر و کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین نیز شدید بود. کاربرد پیش‌رویشی فومسافن برای نخود، ایمن بود. بیشترین عملکرد دانه در تیمارهای وجین دومرحله‌ای، وجین زودهنگام، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین و پرومترین، کاربرد پیش‌کاشت پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین، پندیمتالین و فومسافن، کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌کاشت ایماز‌تاپیر، اتال‌فلورالین و تری‌فلورالین مشاهده شد.

واژه‌های کلیدی: علف‌کش، لرستان، مدیریت علف‌های هرز، نخود

## مقدمه

تقاضا برای خرید نخود در شبه‌جزیره هند و خاورمیانه، رو به افزایش است به طوری که سازمان خوار و بار جهانی، افزایش ۲/۲ درصدی تقاضا در سال را برای این محصول گزارش داده

است (Palta *et al.*, 2005). نخود به دلیل تثبیت نیتروژن و بهبود شرایط باروری خاک برای کشت بعدی در تناوب زراعی از اهمیت زیادی برخوردار است (Doughton, 1993; Miller *et al.*, 2002; Patel *et al.*, 2006). از جمله چالش‌های کشت نخود، توانایی کم آن در رقابت با علف‌های هرز است به طوری که کاهش عملکرد ناشی از تداخل علف‌های هرز تا ۹۰ درصد گزارش شده است (Knights, 1991; Mousavi *et al.*, 2007).

\* خرم‌آباد، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی لرستان، بخش تحقیقات گیاه‌پزشکی، تلفن: ۰۶۶۱-۲۲۰۱۰۰۵  
نمابر: ۰۶۶۱-۲۲۰۲۲۰۲، پست الکترونیک: skmousavi@gmail.com

کنترل علف‌های هرز کشت نخود از جمله اهداف این پژوهش است. در این پژوهش سعی بر آن بوده است تا با معرفی علف‌کش‌های مناسب برای کنترل شیمیایی علف‌های هرز مزارع نخود، گزینه‌هایی برای جای‌گزینی عملیات وجین و کاهش هزینه‌های تولید این محصول ارائه گردد.

#### مواد و روش‌ها

این آزمایش به منظور بررسی کارایی چند علف‌کش در کنترل علف‌های هرز نخود و پاسخ این گیاه زراعی به اثرات گیاه‌سوزی احتمالی آنها طی سال‌زراعی ۸۶-۱۳۸۵ در شهرستان خرم‌آباد اجرا شد. آزمایش مزرعه‌ای در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی با چهار تکرار طراحی شد. تیمارها شامل: (۱) کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین (۳ لیتر در هکتار)؛ (۲) کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین (۲ لیتر در هکتار)؛ (۳) کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین (۲/۵ لیتر در هکتار)؛ (۴) کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین (۲/۵ لیتر در هکتار)؛ (۵) کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین (۱/۵ لیتر در هکتار)؛ (۶) کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک ایمازتاپیر (۰/۷ لیتر در هکتار)؛ (۷) کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر (۰/۷ لیتر در هکتار)؛ (۸) کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل (۸۰ گرم در هکتار)؛ (۹) کاربرد پس‌رویشی پیریدیت (۲/۵ لیتر در هکتار)؛ (۱۰) کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون (۲ لیتر در هکتار)؛ (۱۱) کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین (۰/۷ کیلوگرم در هکتار)؛ (۱۲) کاربرد پس‌رویشی هالوکسی‌فوپ-آر-متیل (۱ لیتر در هکتار)؛ (۱۳) کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر (۰/۷ لیتر در هکتار) به‌علاوه کاربرد پس‌رویشی زودهنگام پندیمتالین (۱/۵ لیتر در هکتار)؛ (۱۴) کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر (۰/۵ لیتر در هکتار)؛ (۱۵) کاربرد پیش‌رویشی فومسافن (۱ لیتر در هکتار)؛ (۱۶) کاربرد پس‌رویشی فومسافن (۱ لیتر در هکتار)؛ (۱۷) کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین (۸۰۰ گرم در هکتار) + پرومترین (۸۳۰ گرم در هکتار)؛ (۱۸) کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین (۲/۵ لیتر در هکتار) به‌علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر به مقدار ۰/۵ لیتر در هکتار؛ (۱۹) کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر (۰/۷ لیتر در هکتار) به‌علاوه یک مرحله وجین؛ (۲۰) کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین (۲/۵ لیتر در هکتار) به‌علاوه یک مرحله وجین؛ (۲۱) وجین زود هنگام در ابتدای فصل بهار؛ (۲۲) وجین دیر هنگام در زمان گلدهی نخود؛ (۲۳) دو مرحله وجین زود هنگام و دیر هنگام و (۲۴) شاهد بدون کنترل بود.

در بین روش‌های کنترل علف‌های هرز استفاده از علف‌کش‌ها به دلیل کارایی و صرفه‌ی اقتصادی، جایگاه ویژه‌ای دارد و امروزه به طور گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرند. به طور کلی تعداد علف‌کش‌های ثبت شده برای کاربرد در مزارع نخود در سطح دنیا محدود و در کشور ایران محدودتر است (Datta et al., 2007). معرفی علف‌کش‌های با طیف کنترلی وسیع و به‌ویژه با محل‌های هدف متنوع از جمله ضرورت‌های مدیریت کاربرد علف‌کش‌ها و به تأخیر انداختن بروز مقاومت جمعیت‌های علف‌هرز به علف‌کش‌هاست (Mousavi et al., 2005).

علف‌کش‌های مؤثری برای کنترل علف‌های هرز باریک‌برگ و پهن‌برگ در دنیا شناسایی شده است. اکثر این علف‌کش‌ها در خاک فعال هستند و به صورت پیش‌کاشت یا پیش‌رویشی برای جلوگیری از استقرار دانه‌رست‌های علف‌های هرز مورد استفاده قرار می‌گیرند. همانند سایر حبوبیات، نخود نیز نسبت به علف‌کش‌های پیش‌رویشی در مقایسه با تیمارهای پس‌رویشی متحمل‌تر است. این موضوع گویای محدودیت علف‌کش‌ها به ویژه پهن‌برگ‌های پس‌رویشی برای این محصول است (Solh & Pala, 1990). در استرالیا و آمریکا، علف‌کش‌های تری‌فلورالین، اتال‌فلورالین و سیمازین به صورت پیش‌کاشت و پیریدیت به صورت پس‌رویشی برای کنترل علف‌های هرز مزارع نخود مورد استفاده قرار می‌گیرند. کاربرد علف‌کش متری‌بیوزین در زمان خروج دانه‌رست نخود و پیش از باز شدن برگ‌های آن خسارت چندانی به این گیاه‌زراعی وارد نمی‌کند (Lees, 2004).

هر چند علف‌کش ایزوکسافلوتل (بالانس، ماده مؤثر ۷۵ درصد) به مقدار ۱۰۰ گرم در هکتار برای کنترل علف‌های هرز نخود در کشور استرالیا به ثبت رسیده است (Datta et al., 2007) اما گزارش شده است در برخی شرایط، کاربرد علف‌کش ایزوکسافلوتل در مقادیر کمتر از ۷۵ گرم ماده مؤثر در هکتار نیز روی ارقام حساس نخود اثرات گیاه‌سوزی داشت (Felton et al., 2004). کنترل دامنه وسیعی از گونه‌های پهن‌برگ، کنترل برخی علف‌های هرز مشکل‌ساز و کارایی بالا، حتی در شرایط نسبتاً خشک، از ویژگی‌های علف‌کش ایزوکسافلوتل به‌شمار می‌رود. مکانیسم تحمل گیاه نخود نسبت به این علف‌کش به توانایی متابولیسم سریع آن برمی‌گردد. شرایط تنش مانند آب‌ماندگی یا آب و هوای سرد و یخبندان که سبب کندی رشد گیاهی می‌شود، سرعت متابولیسم این علف‌کش در گیاه نخود را کند می‌سازد (Lucy, 2004).

ارزیابی جامع امکان استفاده از علف‌کش‌های مختلف برای

کالیبره شده بر اساس پاشش ۳۰۰ لیتر آب در هکتار انجام شد. ارزیابی چشمی تأثیرگذاری علف‌کش‌ها به روش استاندارد کمیته تحقیقات علف‌هرز اروپا (EWRC) به فاصله ۲ و ۱۵ روز پس از کاربرد پس رویشی علف‌کش‌ها صورت گرفت (Sandal *et al.*, 1997). بر این اساس اثرات گیاه‌سوزی علف‌کش‌ها به صورت نمره‌دهی در دامنه ۱ تا ۹ به صورت چشمی مورد ارزیابی قرار گرفت. نمره یک گویای نابودی کامل علف هرز و بدون تأثیر روی گیاه‌زراعی و نمره ۹ به معنای بی‌تأثیر روی علف هرز و نابودی کامل گیاه‌زراعی است (جدول ۱).

عملیات تهیه بستر کاشت شامل شخم با گاوآهن برگردان دار، دیسک‌زنی برای خردکردن کلوخه‌ها و تسطیح زمین با ماله بود. در تاریخ ۳ اسفند ۱۳۸۵ کاشت نخود رقم فلیپ به صورت دستی صورت گرفت. هر کرت آزمایش شامل ۱۰ خط کاشت ۵ متری با فاصله ۳۰ سانتی‌متری بود. بذور نخود روی هر خط کاشت به فاصله ۶ سانتی‌متری از همدیگر کاشته شدند (تراکم کاشت ۵۵ بوته در مترمربع). در مورد کاربرد علف‌کش‌های پیش‌کاشت خاک مخلوط، پس از سم‌پاشی از شن‌کش برای اختلاط علف‌کش با خاک استفاده شد. سمپاشی با استفاده از سمپاش پشتی ماتابی با نازل شره‌ای

جدول ۱- روش استاندارد کمیته پژوهش علوم علف‌هرز اروپا (EWRC) برای ارزیابی تأثیر علف‌کش‌ها روی گیاه‌زراعی و علف‌های هرز  
Table 1. European Weed Research Council (EWRC) rating scale used to score the level of crop and weed response to herbicides

| واکنش نخود<br>Chickpea response  |                                    | واکنش علف‌هرز<br>Weed response                           |                                     | نمره ارزیابی<br>Evaluation score |
|--|------------------------------------|--|-------------------------------------|----------------------------------|
| توضیح<br>Description   | درصد خسارت به نخود<br>Crop damage% | توضیح<br>Description                                     | درصد کنترل علف‌هرز<br>Weed control% |                                  |
| بدون خسارت یا کاهش عملکرد<br>No damage or yield reduction  | 0                                  | نابودی کامل<br>Complete kill                             | 100                                 | 1                                |
| خسارت یا رنگ‌پریدگی بسیار کم یا علایم خفیف مشابه<br>Very little damage or paled or similar mild symptoms | 1.0-3.5                            | کنترل عالی<br>Excellent                                  | 96.5-99                             | 2                                |
| خسارت کمی شدیدتر ولی ناپایدار<br>Slightly more severe damage, but unstable                               | 3.5-7.0                            | کنترل خیلی خوب<br>Very good                              | 93-96.5                             | 3                                |
| خسارت متوسط و پایدارتر<br>Moderate and lasting damage  | 7.0-12.5                           | کنترل مطلوب<br>Good - acceptable                         | 87.5-93                             | 4                                |
| خسارت متوسط و پایدار<br>Moderate damage sustained  | 12.5-20.0                          | کنترل کمی مطلوب<br>Moderate but not generally acceptable | 80.0-87.5                           | 5                                |
| خسارت سنگین<br>Heavy damage  | 20.0-30.0                          | کنترل نامطلوب<br>Fair                                    | 70.0-80.0                           | 6                                |
| خسارت بسیار سنگین<br>Very heavy damage   | 30.0-50.0                          | کنترل ضعیف<br>Poor                                       | 50.0-70.0                           | 7                                |
| خسارت در حد نابودی کامل<br>Damage at complete destruction level  | 50.0-99.0                          | کنترل بسیار ضعیف<br>Very poor                            | 1.0-50.0                            | 8                                |
| نابودی کامل<br>Complete destruction  | 100                                | کاملاً بدون تأثیر<br>Non                                 | 0                                   | 9                                |

نخود از هر کرت آزمایش، بوته‌های نخود در یک نمونه  $0.5 \times 0.5$  متری به طور تصادفی برداشت شد. در مورد نمونه‌های نخود برداشت شده تعداد بوته، ارتفاع بوته، وزن خشک برگ و وزن خشک ساقه اندازه‌گیری شد. وزن خشک برگ و ساقه نخود و گونه‌های علف‌هرز پس از قرارگیری در آون با دمای ۸۰ درجه سانتی‌گراد به مدت ۴۸ ساعت اندازه‌گیری شد. زیست‌توده و عملکرد دانه نخود در هر کرت با حذف اثرات حاشیه‌ای اندازه‌گیری شد. تجزیه و تحلیل نهایی داده‌ها با

۱۵ روز پس از سم‌پاشی پس‌رویشی، ارزیابی تولید زیست‌توده علف‌های هرز با نمونه‌برداری از سطح ۲ کادر  $0.5 \times 0.5$  متری در هر کرت صورت گرفت. تراکم و وزن خشک علف‌های هرز مربوط به کادر یادشده به تفکیک گونه، شمارش و اندازه‌گیری شد. با شمارش تعداد بوته نخود در طول  $0.5$  متر روی دو ردیف میانی هر کرت، تراکم نخود در سطح کرت‌های آزمایش اندازه‌گیری شد. برای ارزیابی دقیق اثرات گیاه‌سوزی احتمالی علف‌کش‌های مورد آزمایش بر رشد و نمو گیاه‌زراعی

پیش‌رویشی علف‌کش ایزوکسافلوتل هرچند اثرات گیاه‌سوزی موقتی روی نخود داشت اما بر رشد کلی این گیاه زراعی و عملکرد آن تأثیر معنی‌داری نداشت (Datta et al., 2007). همچنین گزارش شده است که کاربرد ایزوکسافلوتل در مقادیر بالا در خاک با محتوای مواد آلی و رس کم سبب خسارت به گیاه زراعی ذرت شد (Sprague et al., 1996). در مورد کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین خسارت معنی‌داری برای نخود گزارش شده است (Lyon & Wilson, 2005). در بررسی امکان کنترل شیمیایی علف‌های هرز مزارع نخود گزارش شده است که علف‌کش ایمازتاپیر سبب بازدارندگی شدید رشد و علف‌کش‌های بنتازون و متری‌بیوزین موجب سوختگی شدید نخود شدند (Mousavi, 2009).

#### ارزیابی چشمی اثرات علف‌کش‌ها روی علف‌های هرز جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله

تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین و کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر بر اساس ارزیابی چشمی صورت گرفته جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله را در حد کمتر از ۷۰ درصد کنترل کردند. تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به علاوه کاربرد پس‌رویشی زودهنگام پندیمتالین و کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین از نظر تأثیر بر جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله تفاوت معنی‌داری با تیمارهای یادشده نداشتند (جدول ۲).

بالاترین سطح کنترل جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله (نمره ۲ معادل کنترل ۹۶/۵ تا ۹۹ درصد) به تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل اختصاص داشت. کاربرد پس‌رویشی فومسافن دومین تیمار علف‌کش از نظر داشتن توانایی بالا برای کنترل جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله بود. تیمارهای کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر از نظر سطح کنترل علف‌های هرز یک‌ساله تفاوت معنی‌داری با تیمارهای حایز بهترین سطح کنترلی، نداشتند (جدول ۲).

#### علف‌هرز خردل وحشی

تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی سیمازین + پرومترین،

استفاده از آنالیز واریانس و مقایسه میانگین‌ها به کمک آزمون LSD در سطح ۱ درصد صورت گرفت.

#### نتایج و بحث

##### فلور علف هرز

خردل وحشی (*Sinapis arvensis*)، ماشک‌گل خوشه‌ای (*Vicia villosa*)، شقایق وحشی (*Papaver spp.*)، پیچک‌صحرایی (*Convolvulus arvensis*)، خلر (*Lathyrus aphaca*)، شیرپنیر (*Galium tricornis*)، گوش‌فیله‌ای (*Conringia orientalis*) از جمله مهم‌ترین گونه‌های علف‌هرز شایع در سطح مزرعه آزمایشی بودند.

##### ارزیابی اثرات گیاه‌سوزی علف‌کش‌ها روی نخود

در فاصله ۱۵ روز پس از سم‌پاشی پس‌رویشی همانند ارزیابی به فاصله ۲ روز بعد از آن بیشترین اثرات گیاه‌سوزی روی نخود در تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون مشاهده شد (جدول ۲). میانگین نمره ارزیابی چشمی برای تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون گویای خسارت بسیار سنگین ۳۰ تا ۵۰ درصدی برای نخود بود. تیمار کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به علاوه کاربرد پس‌رویشی زودهنگام پندیمتالین نیز آسیب سنگین (۲۰ تا ۳۰ درصد) بر گیاه زراعی نخود وارد ساخت. بعد از تیمارهای یاد شده بیشترین اثرات گیاه‌سوزی (آسیب متوسط) به تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک ایمازتاپیر، کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پس‌رویشی فومسافن مربوط بود. میانگین نمره ارزیابی چشمی اثرات گیاه‌سوزی برای تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل و کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین گویای آسیب متوسط به نخود بود. تیمارهای کاربرد پس‌رویشی هالوکسی‌فوپ-آر-متیل، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین و کاربرد پس‌رویشی پیریدیت فاقد اثرات گیاه‌سوزی روی نخود بودند. تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین با داشتن حداقل اثرات گیاه‌سوزی روی نخود با تیمارهای فاقد اثرات گیاه‌سوزی تفاوت معنی‌داری نداشتند (جدول ۲). در دیگر تحقیقات عنوان شده است که کاربرد

یک‌ساله خردل وحشی کارکرد مناسبی از خود نشان دادند (جدول ۲).

**علف‌هرز ماشک گل خوشه‌ای**

بر اساس ارزیابی چشمی صورت گرفته، بالاترین سطح کنترل علف‌هرز ماشک گل خوشه‌ای به تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل مربوط بود. تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل علف‌هرز ماشک گل خوشه‌ای را به طور بسیار خوبی کنترل کرد. تیمار کاربرد پس‌رویشی فومسافن نیز از نظر کنترل علف‌هرز ماشک گل خوشه‌ای به طور خوبی عمل کرد. میانگین نمره اختصاص یافته برای تأثیر کنترلی ایزوکسافلوتل و فومسافن به ترتیب برابر ۱/۲۵ و ۳ (کنترل ۹۳ تا ۹۶/۵ درصد) بود. بر اساس ارزیابی چشمی صورت گرفته، اثرات کنترلی سایر تیمارهای علف‌کشی ضعیف تا بسیار ضعیف بود (جدول ۲). در مورد علف‌کشی ایمازتاپیر با توجه به این که علف‌کشی برای گیاهان خانواده لگومینوز به طور انتخابی عمل می‌نماید، این امر دور از انتظار نیست.

کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون و کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک ایمازتاپیر، بهترین تیمارهای علف‌کشی از نظر کنترل علف‌هرز خردل وحشی بودند. تیمارهای یادشده تقریباً به طور کامل سبب نابودی یا ممانعت از رویش علف‌هرز خردل وحشی شدند. تیمارهای کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین نیز از نظر سطح کنترل علف‌هرز خردل وحشی تفاوت معنی‌داری با تیمارهای برتر نداشتند. تمامی تیمارهای یادشده موجبات کنترل بیش از ۹۶/۵ تا ۹۹ درصدی علف‌هرز خردل وحشی را فراهم آوردند. در بین تیمارهای علف‌کشی سطح پایین کنترل علف‌هرز خردل وحشی به تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک علف‌کشی‌های اتال‌فلورالین، پندیمتالین و تری‌فلورالین مربوط بود. البته این تیمارها نیز از نظر کنترل علف‌هرز خردل وحشی خوب عمل کردند. به عبارتی تمامی تیمارهای علف‌کشی مورد آزمایش از نظر کنترل علف‌هرز

جدول ۲- ارزیابی چشمی اثرات گیاه‌سوزی علف‌کشی‌ها روی گیاه‌زراعی نخود، جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله، علف‌هرز خردل وحشی و ماشک گل خوشه‌ای به فاصله ۱۵ روز پس از سم‌پاشی پس‌رویشی

**Table 2. EWRC rating scale used to score effects of herbicides on chickpea, annual weed population, wild mustard and hairy vetch 15 days after post-emergence herbicide application**

| تیمار علف‌کشی<br>Herbicide treatment | مقدار علف‌کشی<br>Herbicide rate | نمرات ارزیابی چشمی اثرات گیاه‌سوزی علف‌کشی‌ها<br>EWRC rating scale |  |            |                                   |
|--------------------------------------|---------------------------------|--|--|------------|-----------------------------------|
|                                      |                                 | نخود<br>Chickpea   | جمعیت علف‌های هرز<br>یک‌ساله<br>Annual weeds |            | ماشک<br>گل خوشه‌ای<br>Hairy vetch |
|                                      |                                 |  | خردل وحشی<br>Wild mustard                    |            |                                   |
| Ethalfuralin PPI                     | 3 L/ha                          | 1.000 d  | 7.750 a                                      | 7.750 a    | 7.750 a                           |
| Pendimethalin PPI                    | 2.5 L/ha                        | 1.500 d  | 7.722 a                                      | 7.750 a    | 7.750 a                           |
| Trifluralin PPI                      | 2 L/ha                          | 1.250 d  | 7.545 a                                      | 7.750 a    | 7.750 a                           |
| Metribuzine PRE                      | 0.7 kg/ha                       | 4.000 bc   | 7.200 a                                      | 3.250 cdef | 7.750 a                           |
| Pendimethalin PRE                    | 2.5 L/ha                        | 1.000 d  | 7.332 a                                      | 6.750 ab   | 7.750 a                           |
| Imazethapyr PPI                      | 0.7 kg/ha                       | 5.250 ab   | 6.500 ab                                     | 1.000 f    | 8.000 a                           |
| Imazethapyr PRE                      | 0.7 kg/ha                       | 4.750 abc  | 6.680 a                                      | 5.000 abc  | 8.333 a                           |
| Imazethapyr POST                     | 0.5 L/ha                        | 5.250 ab   | 4.378 bcde                                   | 1.250 f    | 7.750 a                           |
| Fomesafen PRE                        | 1 L/ha                          | 1.500 d  | 6.983 a                                      | 4.000 abcd | 8.000 a                           |
| Fomesafen POST                       | 1 L/ha                          | 4.750 abc  | 3.628 de                                     | 1.250 f    | 3.000 b                           |
| Bentazon Early POST                  | 2 L/ha                          | 6.500 a  | 7.582 a                                      | 1.000 f    | 8.333 a                           |
| Isoxaflutole POST                    | 0.080 kg/ha                     | 3.750 bc   | 2.168 e                                      | 1.500 ef   | 1.250 c                           |
| Pendimethalin POST                   | 1.5 L/ha                        | 3.500 c  | 5.615 abcd                                   | 4.000 bcd  | 7.500 a                           |
| Pendimethalin PRE+ Imazethapyr POST  | 2.5+0.5 L/ha                    | 5.000 abc  | 4.325 bcde                                   | 2.250 def  | 7.500 a                           |
| Imazethapyr PRE+ Pendimethalin POST  | 0.7+1.5 L/ha                    | 5.500 ab   | 5.908 abc                                    | 3.500 cde  | 8.333 a                           |
| Simazine+Prometryn PRE               | 0.800+0.830 kg/ha               | 1.750 d  | 6.850 a                                      | 1.000 f    | 7.750 a                           |
| Pyridate POST                        | 2.5 L/ha                        | 1.000 d  | 4.122 cde                                    | 2.250 def  | 7.000 a                           |

میانگین‌هایی که در هر ستون، حداقل یک حرف مشترک دارند، در سطح  $\alpha = 0.01$  اختلاف معنی‌داری با یکدیگر ندارند.

اثرات گیاه‌سوزی علف‌کشی‌ها به صورت نمره‌دهی در دامنه ۱ تا ۹ به صورت چشمی، نمره یک گویای نابودی کامل علف‌هرز و بدون تأثیر روی گیاه‌زراعی و نمره ۹ به معنای بی‌تأثیر روی علف‌هرز و نابودی کامل گیاه‌زراعی است.

Means within each column with a letter in common are not significantly different at  $\alpha = 0.01$ .

Effects of herbicides scoring based on the EWRC rating scale in the range 1-9, score of 1 means complete destruction of treating weeds without affecting the crop and the score of 9 means no effect on weed and crop destruction is complete.

داشت. وزن خشک نخود در واحد سطح برای تیمار وجین زودهنگام به طور معنی‌داری بیشتر از سایر تیمارهای آزمایش بود. وزن خشک نخود برای تیمار وجین زودهنگام علف‌های هرز ۸۷ درصد بیشتر از وزن خشک نخود برای تیمار وجین دیرهنگام بود. بعد از تیمار وجین دستی زودهنگام، بیشترین وزن خشک نخود به تیمار تلفیقی کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه وجین دستی علف‌های هرز مربوط بود. البته تیمارهای کاربرد پس‌رویشی هالوکمی فوپ-آر-متیل، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین، کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، وجین دومرحله‌ای، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین، کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین، کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر و تیمار وجین دیرهنگام علف‌های هرز، تفاوت معنی‌داری با آن نداشتند. کمترین وزن خشک نخود در واحد سطح به تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون مربوط بود. وزن خشک نخود در واحد سطح برای این تیمار علف‌کش، حتی ۶۹ درصد کمتر از تیمار شاهد بدون کنترل علف‌های هرز بود. وزن خشک نخود در واحد سطح برای تیمار کاربرد پس‌رویشی فومسافن هر چند بیش از دو برابر وزن خشک نخود برای تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون بود، تفاوت معنی‌داری با آن نداشت (جدول ۳).

#### تراکم و وزن خشک علف‌های هرز ۱۵ روز پس از سمپاشی

##### پس‌رویشی

##### تراکم علف‌های هرز یک‌ساله

میانگین تراکم علف‌های هرز یک‌ساله برای تیمار شاهد بدون کنترل برابر ۵۸ بوته در مترمربع بود. در بین تیمارهای کنترل شیمیایی، کمترین تراکم علف‌های هرز یک‌ساله به تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین و کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل اختصاص داشت. مجموع تراکم علف‌های هرز یک‌ساله برای تیمارهای کنترل شیمیایی یادشده، کمتر از ۱۳ درصد مجموع تراکم علف‌های هرز یک‌ساله برای تیمار شاهد بدون کنترل علف‌های هرز بود. به عبارتی تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین و تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، حداقل موجب کاهش ۸۷ درصدی تراکم علف‌های هرز شدند. کاربرد

#### ارزیابی صفات مورفولوژیک نخود به فاصله ۱۵ روز پس از

##### کاربرد پس‌رویشی علف‌کش‌ها

##### وزن برگ تک‌بوته نخود

بیشترین وزن برگ تک‌بوته نخود به تیمار وجین زودهنگام علف‌های هرز اختصاص داشت. تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، وجین دومرحله‌ای علف‌های هرز، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه وجین دستی، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین و کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین نیز از نظر وزن برگ تک‌بوته نخود تفاوت معنی‌داری با تیمار وجین یک‌مرحله‌ای زودهنگام نداشتند. وزن برگ تک‌بوته نخود برای تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط علف‌کش‌های سیمازین + پرومترین، کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به علاوه وجین دستی، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین و کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به علاوه کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین با تیمارهای کنترل شیمیایی حایز بیشترین مقدار وزن برگ تک‌بوته تفاوت معنی‌داری نداشتند (جدول ۳).

کمترین وزن برگ تک‌بوته نخود به تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون مربوط بود. وزن برگ تک‌بوته برای این تیمار ۸۲/۹ درصد کمتر از وزن برگ تک‌بوته نخود برای تیمار وجین یک‌مرحله‌ای زودهنگام بود. تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل از نظر وزن برگ تک‌بوته نخود تفاوت معنی‌داری با تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون نداشت. وزن برگ تک‌بوته برای تیمار کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل ۵۵/۴ درصد کمتر از تیمار وجین یک‌مرحله‌ای زودهنگام بود. وزن برگ تک‌بوته نخود برای تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین و کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر با تیمارهای حایز بیشترین وزن برگ تک‌بوته نخود تفاوت معنی‌داری داشت. وزن برگ تک‌بوته نخود برای تیمارهای یادشده به ترتیب ۵۰/۲، ۴۹/۸ و ۴۴/۱ درصد کمتر از تیمار وجین یک‌مرحله‌ای زودهنگام بود (جدول ۳).

##### وزن خشک کل نخود در واحد سطح

در بین تیمارهای آزمایش، بیشترین وزن خشک نخود در واحد سطح به تیمار وجین یک‌مرحله‌ای زودهنگام اختصاص

بدون کنترل بود. در بین تیمارها کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر از نظر جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله حداقل اختلاف را با تیمار شاهد بدون کنترل داشت. سایر تیمارها در مقایسه با شاهد بدون کنترل، حداقل موجبات کاهش ۵۶ درصدی جمعیت علف‌های هرز یک‌ساله را فراهم آوردند (جدول ۴).

پس‌رویشی پیرییدیت از نظر تراکم علف‌های هرز یک‌ساله با کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین+پرومترین، تفاوت معنی‌داری نداشت. سطح کاهش جمعیت علف‌ها برای تیمار کاربرد پس‌رویشی پیرییدیت در حد ۸۵ درصد بود. مجموع تراکم علف‌های هرز برای تیمارهای کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین و کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین نیز به طور معنی‌داری کمتر از تیمار شاهد

جدول ۳- وزن برگ تک‌بوته و وزن خشک کل نخود در واحد سطح به فاصله ۱۵ روز پس از سمپاشی پس‌رویشی

Table 3. Leaf weight per plant and total dry weight per unit area of chickpea 15 days after post-emergence herbicide application

| تیمار علف‌کش<br>Herbicide treatment | وزن خشک کل نخود (گرم در مترمربع)<br>Chickpea total dry weight (g/m <sup>2</sup> ) | وزن برگ تک‌بوته (گرم)<br>Leaf weight per plant (g) |
|-------------------------------------|---|--|
| Ethalfuralin PPI                    | 79.90 bcdef   | 0.8275 bcdef                                       |
| Pendimethalin PPI                   | 85.37 bcdef   | 0.9925 abcdef                                      |
| Trifluralin PPI                     | 97.28 bcde  | 1.160 ab   |
| Metribuzine PRE                     | 77.18 bcdef   | 0.6750 def   |
| Pendimethalin PRE                   | 101.6 bcd   | 1.138 abc  |
| Imazethapyr PPI                     | 70.83 def   | 1.013 abcde  |
| Imazethapyr PRE                     | 76.00 bcdef   | 0.9100 bcdef                                       |
| Imazethapyr POST                    | 73.00 cdef  | 0.8375 bcdef                                       |
| Fomesafen PRE                       | 101.5 bcd   | 1.065 abcd   |
| Fomesafen POST                      | 55.90 fg  | 0.6700 ef  |
| Bentazon Early POST                 | 23.00 g   | 0.2300 g   |
| Isoxaflutole POST                   | 64.68 ef  | 0.6000 fg  |
| Pendimethalin POST                  | 89.83 bcde  | 0.9700 abcdef                                      |
| Pendimethalin PRE+ Imazethapyr POST | 66.45 ef  | 0.7525 cdef  |
| Imazethapyr PRE+ Pendimethalin POST | 67.35 ef  | 0.7775 bcdef                                       |
| Simazine+Prometryn PRE              | 66.67 ef  | 0.8925 bcdef                                       |
| Pyridate POST                       | 85.13 bcdef   | 1.127 abc  |
| Imazethapyr PRE+ weeding            | 78.35 bcdef   | 0.8375 bcdef                                       |
| Pendimethalin PRE+ weeding          | 108.0 b   | 1.070 abc  |
| Late weeding                        | 75.92 bcdef   | 0.8575 bcdef                                       |
| Early weeding                       | 142.0 a   | 1.345 a  |
| Two times weeding                   | 88.32 bcdef   | 1.077 abc  |
| Haloxypop-r-methyl POST             | 105.1 bc  | 1.035 abcde  |
| Weedy                               | 73.75 cdef  | 0.8675 bcdef                                       |

میانگین‌هایی که در هر ستون، حداقل یک حرف مشترک دارند، در سطح  $\alpha=0.01$  اختلاف معنی‌داری با یکدیگر ندارند.

Means within each column with a letter in common are not significantly different at  $\alpha=0.01$ .

آمیخته با خاک ایمازتاپیر، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به‌علاوه کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به‌علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پس‌رویشی زود هنگام بنتازون، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین+پرومترین، ضمن تفاوت معنی‌دار با تیمار شاهد بدون کنترل با تیمار حایز کمترین مقدار ماده‌خشک علف‌های هرز (تیمار کاربرد پس‌رویشی فومسافن)، تفاوت معنی‌داری نداشتند. تیمارهای کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌رویشی متری‌بیوزین و کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین به استثنای تیمار شاهد بدون کنترل و تیمار حایز کمترین

#### وزن خشک علف‌های هرز

میانگین تولید ماده‌خشک علف‌های هرز برای تیمار شاهد بدون کنترل برابر ۱۴۴/۲ گرم در مترمربع بود. میانگین تولید ماده‌خشک علف‌های هرز برای تیمارهای کنترل شیمیایی، به استثنای تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین و تری‌فلورالین، به طور معنی‌داری کمتر از تولید ماده‌خشک علف‌های هرز در تیمار شاهد بدون کنترل بود. در بین تیمارهای کنترل شیمیایی، کمترین تولید ماده‌خشک علف‌های هرز به تیمار کاربرد پس‌رویشی فومسافن اختصاص داشت. میانگین تولید ماده‌خشک برای این تیمار فقط ۱/۱ درصد تولید ماده‌خشک در تیمار شاهد بدون کنترل بود. تیمارهای کاربرد پس‌رویشی پیرییدیت، کاربرد پیش‌کاشت

پس‌رویشی ایمازتاپیر و پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین+ پرومترین در مقایسه با تیمار شاهد بدون کنترل، سبب کاهش حداقل ۹۰ درصدی تولید ماده خشک علف‌های هرز شدند (جدول ۴).

ماده خشک علف‌های هرز (کاربرد پس‌رویشی فومسافن) با سایر تیمارهای آزمایش، تفاوت معنی‌داری نداشتند (جدول ۴). میانگین تولید ماده خشک علف‌های هرز برای تیمارهای کنترل شیمیایی، حداقل ۷۵ درصد کمتر از شاهد بدون کنترل بود. تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی و پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک و کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، تیمارهای ترکیبی کاربرد پیش‌رویشی به‌علاوه

جدول ۴- تراکم و وزن خشک علف‌های هرز در واحد سطح به فاصله ۱۵ روز پس از سم‌پاشی پس‌رویشی

Table 4. Density and dry weight of weeds 15 days after post-emergence herbicide application

| تیمار علف‌کش<br>Herbicide treatment | وزن خشک علف‌هرز (گرم در مترمربع)<br>Weed biomass (g/m <sup>2</sup> ) | تراکم علف‌هرز (تعداد بوته در مترمربع)<br>Weed density (plants/m <sup>2</sup> ) |
|-------------------------------------|--|--|
| Ethalfuralin PPI                    | 18.30 bcd  | 18.67 abcd   |
| Pendimethalin PPI                   | 36.69 ab   | 22.67 abc  |
| Trifluralin PPI                     | 28.43 abc  | 13.33 bcd  |
| Metribuzine PRE                     | 17.06 bcd  | 21.33 abcd   |
| Pendimethalin PRE                   | 9.63 bcde  | 20.00 abcd   |
| Imazethapyr PPI                     | 12.74 cde  | 20.00 abcd   |
| Imazethapyr PRE                     | 24.05 bc   | 48.00 ab   |
| Imazethapyr POST                    | 11.15 bcd  | 16.00 abcd   |
| Fomesafen PRE                       | 12.33 bcd  | 24.00 abc  |
| Fomesafen POST                      | 1.61 e   | 4.00 f   |
| Bentazon Early POST                 | 8.83 bcde  | 16.00 abcd   |
| Isoxflutole POST                    | 8.07 cde   | 8.00 def   |
| Pendimethalin POST                  | 26.02 bcd  | 12.00 cd   |
| Pendimethalin PRE+ Imazethapyr POST | 8.05 bcde  | 18.67 abcd   |
| Imazethapyr PRE+ Pendimethalin POST | 6.69 bcde  | 14.67 abcd   |
| Simazine+Prometryn PRE              | 10.44 bcde   | 2.67 ef  |
| Pyridate POST                       | 3.75 cde   | 9.33 cde   |
| Weedy                               | 144.2 a  | 58.00 a  |

میانگین‌هایی که در هر ستون، حداقل یک حرف مشترک دارند، در سطح  $\alpha = 0.01$  اختلاف معنی‌داری با یکدیگر ندارند.

Means within each column with a letter in common are not significantly different at  $\alpha = 0.01$ .

ایمازتاپیر نیز از نظر ارتفاع بوته با تیمارهای حایز حداقل ارتفاع بوته، تفاوت معنی‌داری نداشتند (جدول ۵).

#### عملکرد دانه

بیشترین عملکرد دانه (۱۰۲۹ کیلوگرم در هکتار) برای تیمار وجین دومرحله‌ای حاصل شد. بعد از تیمار وجین دستی دومرحله‌ای، بیشترین عملکرد دانه به مقدار ۹۸۵ کیلوگرم در هکتار به تیمار وجین زودهنگام تعلق داشت. بین تیمارهای وجین دومرحله‌ای و وجین زودهنگام، تفاوت معنی‌داری وجود نداشت هر چند عملکرد دانه تیمار وجین دیرهنگام، تفاوت معنی‌داری با تیمارهای وجین دومرحله‌ای و وجین زودهنگام نداشت، اما به ترتیب ۲۸ و ۲۴ درصد کمتر از آنها بود. عملکرد تیمار تلفیقی کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه وجین دستی نیز فقط ۹ درصد کمتر از عملکرد دانه تیمار وجین

#### ارتفاع بوته

میانگین ارتفاع بوته نخود برای تیمارهای وجین زودهنگام و وجین دومرحله‌ای برابر ۴۱ سانتی‌متر بود. در بین تیمارهای آزمایشی، حداقل ارتفاع بوته نخود به تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن، کاربرد پس‌رویشی بنتازون و کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل اختصاص داشت. ارتفاع بوته نخود برای تیمارهای یادشده به طور معنی‌داری کمتر از ارتفاع بوته نخود در شرایط وجین دستی علف‌های هرز بود. ارتفاع بوته نخود برای تیمارهای کاربرد پس‌رویشی فومسافن، بنتازون و ایزوکسافلوتل به ترتیب ۳۱، ۳۱ و ۲۵ درصد کمتر از تیمار وجین دستی زودهنگام بود. تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به‌علاوه کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و تیمار کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه کاربرد پس‌رویشی



پیش‌رویشی متری بیوزین، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن؛ کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک ایمازتاپیر، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین و کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین بر اساس آزمون مقایسه میانگین LSD در سطح ۱ درصد از نظر عملکرد دانه تفاوتی با تیمارهای وجین دستی نداشتند (جدول ۵).

دومرحله‌ای بود. عملکرد دانه برای تیمار وجین دومرحله‌ای علف‌های هرز، ۲/۷ برابر عملکرد دانه تیمار شاهد بدون کنترل علف‌های هرز بود. لیون و ویلسون (۲۰۰۵) عملکرد دانه نخود برای تیمار وجین دستی را ۸۷ درصد بیشتر از عملکرد تیمار شاهد بدون کنترل گزارش دادند. کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک پندیمتالین، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، کاربرد

جدول ۵- ارتفاع بوته و عملکرد دانه نخود

Table 5. Chickpea plant height and grain yield

| تیمار علف‌کش<br>Herbicide treatment | عملکرد دانه (کیلوگرم در هکتار)<br>Chickpea yield (kg/ha) | ارتفاع بوته (سانتی‌متر)<br>Chickpea plant height (cm) |
|-------------------------------------|--|---|
| Ethalfuralin PPI                    | 549.5 abcde  | 41.00 ab  |
| Pendimethalin PPI                   | 772.7 abcd   | 40.75 ab  |
| Trifluralin PPI                     | 518.3 abcde  | 39.00 bcd   |
| Metribuzine PRE                     | 773.7 abcd   | 39.75 abc   |
| Pendimethalin PRE                   | 758.8 abcd   | 41.25 ab  |
| Imazethapyr PPI                     | 623.7 abcde  | 38.75 bcd   |
| Imazethapyr PRE                     | 484.4 bcde   | 42.50 ab  |
| Imazethapyr POST                    | 210.8 g  | 33.25 cde   |
| Fomesafen PRE                       | 753.6 abcd   | 42.25 ab  |
| Fomesafen POST                      | 398.2 defg   | 29.00 e   |
| Bentazon Early POST                 | 269.6 fg   | 29.00 e   |
| Isoxaflutole POST                   | 771.5 abcd   | 31.50 e   |
| Pendimethalin POST                  | 734.5 abcd   | 33.00 de  |
| Pendimethalin PRE+ Imazethapyr POST | 558.0 bcde   | 33.50 cde   |
| Imazethapyr PRE+ Pendimethalin POST | 432.2 cdef   | 33.00 de  |
| Simazine+Prometryn PRE              | 922.5 abc  | 39.25 bcd   |
| Pyridate POST                       | 932.6 abc  | 46.25 a   |
| Imazethapyr PRE+ weeding            | 503.5 bcde   | 42.75 ab  |
| Pendimethalin PRE+ weeding          | 937.1 ab   | 42.75 ab  |
| Late weeding                        | 745.0 abcd   | 38.75 bcd   |
| Early weeding                       | 984.5 ab   | 41.75 ab  |
| Two times weeding                   | 1029.0 a   | 40.50 ab  |
| Weedy                               | 375.0 efg  | 38.75 bcd   |

تیمارهای دارای حروف مشابه در هر ستون بر اساس آزمون LSD در سطح ۱ درصد تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارند  
Values followed by the same letter in each column do not differ statistically according to LSD test at 1%.

کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون نداشت. علاوه بر این تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به علاوه کاربرد پس‌رویشی پندیمتالین، کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به علاوه وجین دستی، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر ضمن اختلاف معنی‌دار با تیمار وجین دومرحله‌ای، با تیمار شاهد بدون کنترل تفاوت معنی‌داری نداشتند. تیمارهای کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتال‌فلورالین، تری‌فلورالین و ایمازتاپیر با تیمارهای وجین دستی دومرحله‌ای و هم‌چنین تیمار شاهد بدون کنترل، تفاوت معنی‌داری نداشتند (جدول ۵). بدین ترتیب تیمار وجین

کمترین عملکرد دانه، به تیمارهای کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون مربوط بود. میانگین عملکرد دانه نخود برای تیمار کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون برابر ۲۶۹/۶ کیلوگرم در هکتار بود. عملکرد دانه دو تیمار کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون حتی از عملکرد دانه تیمار شاهد بدون کنترل علف‌های هرز کمتر بود، البته تفاوت آنها معنی‌دار نبود. عملکرد دانه تیمارهای کاربرد پس‌رویشی ایمازتاپیر و کاربرد پس‌رویشی زودهنگام بنتازون به ترتیب ۴۳/۸ و ۲۸/۱ درصد کمتر از تیمار شاهد بدون کنترل بود. تیمار کاربرد پس‌رویشی فومسافن نیز از نظر عملکرد دانه، تفاوت معنی‌داری با تیمارهای

خشک علف‌های هرز برای تیمارهای کنترل شیمیایی حداقل ۷۵ درصد کمتر از شاهد بدون کنترل بود. تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد پس‌رویشی پیریدیت، کاربرد پس‌رویشی ایزوکسافلوتل، کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین و کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین سبب کاهش حداقل ۹۰ درصدی تولید ماده خشک علف‌های هرز در مقایسه با تیمار شاهد بدون کنترل شدند. به طور کلی براساس نتایج این پژوهش با توجه به کنترل علف‌های هرز و فقدان اثرات گیاه‌سوزی پایدار روی نخود می‌توان روی تیمارهای کاربرد پیش‌رویشی متری بیوزین، کاربرد پیش‌رویشی فومسافن، کاربرد سیمازین+پرومترین، کاربرد پیش‌رویشی ایزوکسافلوتل، کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک تری‌فلورالین و کاربرد پیش‌کاشت آمیخته با خاک اتان‌فلورالین حساب باز کرد. بی‌شک توصیه کاربرد این علف‌کش‌ها نیازمند تحقیقات بیشتر درباره دامنه کنترلی علف‌های هرز، سطح تحمل گیاه زراعی در شرایط مختلف و همچنین بررسی اثرات باقی‌مانده علف‌کش‌ها روی کشت‌های بعدی در تناوب زراعی است.

#### سپاس‌گزاری

این مقاله از طرح پژوهشی مصوب مدیریت آموزش و پژوهش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان لرستان با عنوان "کنترل شیمیایی علف‌های هرز کشت زمستانه نخود دیم در استان لرستان" استخراج شده است.

زودهنگام و تیمارهای شیمیایی کاربرد پیش‌رویشی مخلوط سیمازین + پرومترین و تیمار کاربرد پس‌رویشی پیریدیت و تیمار تلفیقی کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین به علاوه وجین دستی، بهترین تیمارهای مدیریتی با حداقل اختلاف عملکرد دانه نسبت به تیمار برتر وجین دستی دومرحله‌ای بودند.

در دیگر پژوهش‌های مربوط به بررسی کنترل شیمیایی علف‌های هرز نخود در شرایط دیم و آبی برای کاربرد پیش‌رویشی ایمازتاپیر به میزان ۵۳ گرم ماده مؤثر در هکتار، کاهش ارتفاع بوته، تأخیر در رسیدگی و کلروز برگ نخود گزارش شده است. چنین عنوان شده است که کاربرد پیش‌کاشت اتال‌فلورالین به رغم کنترل مناسب علف‌های هرز، اثرات گیاه‌سوزی روی نخود داشت. کاربرد پیش‌رویشی پندیمتالین در کشت آبی (آبیاری به فاصله ۴ روز پس از کاربرد علف‌کش) در سطح قابل قبولی علف‌های هرز را کنترل کرد اما در شرایط دیم، سطح کنترل آن مناسب نبود (Lyon & Wilson, 2005).

براساس نتایج این پژوهش، میانگین تراکم علف‌های هرز در سطح کرت‌های شاهد بدون کنترل برابر ۵۸ بوته در مترمربع بود. این موضوع گویای سطح خسارت‌زایی بسیار بالای جمعیت علف‌های هرز و اهمیت مدیریت زودهنگام علف‌های هرز در دست‌یابی به پتانسیل تولید کشت نخود است. عملیات وجین زودهنگام علف‌های هرز سبب افزایش تقریباً ۲/۷ برابری عملکرد دانه نخود شد. عملکرد دانه نخود برای تیمار وجین دومرحله‌ای از نظر آماری تفاوت معنی‌داری با تیمار وجین زودهنگام نداشت. بر این اساس، یک مرحله وجین زودهنگام برای حذف رقابت علف‌های هرز کافی به نظر می‌رسد. میانگین تولید ماده

#### منابع

1. Datta, A., Sindel, B.M., Jessop, R.S., Kristiansen, P., and Felton, W.L. 2007. Phytotoxic response and yield of chickpea (*Cicer arietinum*) genotypes with pre-emergence application of isoxaflutole. *Australian Journal of Experimental Agriculture* 47: 1460-1467.
2. Doughton, J.A., Vallis, I., and Saffigna, P.G. 1993. Nitrogen fixation in chickpea. I. influence of prior cropping or fallow, nitrogen fertilizer and tillage. *Australian Journal of Agricultural Research* 44: 1403-1413.
3. Felton, W.L., Knights, T.J., Haigh, B.M., and Harden, S. 2004. Tolerance of chickpea to isoxaflutole. In: *Proceedings of the 14th Australian Weeds Conference, Wagga Wegga*. B.M. Sindel and S.B. Johnson (Eds.) p. 257-260.
4. Knights, E. 1991. Chickpea. In: R.S. Jessop and R.L. Wright (Eds.). *New Crops, Agronomy and Potential of Alternative Crop Species*. p. 27-38. Inkata Press: Melbourne.
5. Lees, B. 2004. Weed control in chickpea, an Alberta perspective. Internet.

6. Lucy, M. 2004. Management Strategies for Balance Herbicide in Chickpeas. GRDC. Australia.
7. Lyon, D.J., and Wilson, R.G. 2005. Chemical weed control in dryland and irrigated chickpea. *Weed Technol.* 19: 959-965.
8. Miller, P., MacKay, K., Jenks, B., Riesselman, J., Neill, K., Buschena, D., and Bussan, A.J. 2002. Growing chickpea in the northern Great Plains. Montana State University Extension Service.
9. Mousavi, S.K. 2009. Evaluation of some herbicides for weed control in chickpea, and their residual effects on wheat in the following season. *Journal of Iranian Field Crop Research* 7: 229-239.
10. Mousavi, S.K., Pezeshkpour, P., and Shahverdi, M. 2007. Weed population response to planting date and cultivar chickpea (*Cicer arietinum*). *Journal of Science and Technology of Agriculture and Natural Resources* 40: 167-177.
11. Mousavi, S.K., Zand, E., and Saremi, H. 2005. Physiological Function and Application of Herbicides. Zanzan University Press. p. 286.
12. Palta J.A., Nandwal, A.S., Kumari, S., and Turner, N.C. 2005. Foliar nitrogen applications increase the seed yield and protein content in chickpea (*Cicer arietinum* L.) subject to terminal drought. *Australian Journal of Agricultural Research* 56: 105-112.
13. Patel, B.D., Patel, V.J., Patel, J.B., and Patel, R.B. 2006. Effect of fertilizers and weed management practices on weed control in chickpea (*Cicer arietinum* L.) under middle Gujarat conditions. *Indian J. Crop Science* 1: 180-183.
14. Sandral, G.A., Dear, B.S., Pratley, J.E., and Cullis, B.R. 1997. Herbicide dose rate response curve in subterranean clover determined by a bioassay. *Aust. J. Exp. Agric.* 37: 67-74.
15. Solh, M.B., and Pala, M. 1990. Weed control in chickpea. *Options Mediterranennes Seminars* 9: 93-99.
16. Sprague, C.L., Kells, J.J., and Penner, D. 1996. Weed control and corn tolerance with RPA 201772. In: *Proceedings of the North Central Weed Science Society* 51: 50-51.

## Chemical weed control in autumn sowing of chickpea (*Cicer arietinum* L.) at Lorestan province

Mousavi<sup>1\*</sup>, S.K.

Contribution from Agricultural and Natural Resource Research Center of Lorestan

Received: 5 August 2009

Accepted: 27 April 2010

### Abstract

A field experiment was conducted in Khorramabad to evaluate the efficacy of 12 herbicides [ethalfloralin (3 L.ha<sup>-1</sup>), trifluralin (2 L.ha<sup>-1</sup>), pendimethalin (1.5-2.5 L.ha<sup>-1</sup>), imazethapyr (0.5-0.7 L.ha<sup>-1</sup>), isoxaflotole (80 g.ha<sup>-1</sup>), pyridate (2.5 L.ha<sup>-1</sup>), bentazon (2 L.ha<sup>-1</sup>), metribuzine (0.7 kg.ha<sup>-1</sup>), fomesafen (1 L.ha<sup>-1</sup>), simazine (80 g.ha<sup>-1</sup>), prometryne (830 g.ha<sup>-1</sup>), haloxyfop-R-methyl (1 L.ha<sup>-1</sup>)] applied alone or in combination for weed control, in chickpea in 2006-2007. The experiment was conducted in a randomized complete block design with four replications. The least annual weed density among chemical treatments belonged to fomesafen and isoxaflotole applied post, mixture of simazine+prometryne applied pre, and metribuzine applied pre. Fomesafen and isoxaflotole applied post, and mixture of simazine+prometryne applied pre caused at least 87% reduction of weed density. Pyridate applied post, reduced weed population by 85%. In the basis of visual injury, 2 and 15 days after post emergence application, bentazon applied early post, fomesafen applied post, and imazethapyr in all manure of application caused serious crop injury. Isoxaflotole and fomesafen applied post, gave approximately complete control of weeds (96.5-99%). Mixture of simazine+prometryne applied pre provided near complete control of wild mustard. Weed dry weight for fomesafen applied post, was only 1.1% of unweeded control. Fomesafen applied pre and post, pyridate and isoxaflotole applied post, imazethapyr applied pre plant and post, imazethapyr applied pre + pendimethalin applied post, bentazon applied early post, and simazine+prometryne applied pre gave very good weed control (>90% reduction in weed dry weight). At 15 days after post treatment, bentazon applied early post, caused significant reduction of stem and leaf dry weight of chickpea by 81.6 and 82.9%, respectively. Isoxaflotole, fomesafen, and imazethapyr applied post, and metribuzine applied pre also caused significant crop injury. Fomesafen applied pre, was safe for chickpea. Maximum chickpea grain yield was recorded in hand weeding twice (1029 kg/ha) and once (984.5 kg/ha), however pyridate applied post, simazine+prometryne applied pre, pendimethalin applied pre plant incorporate, isoxaflotole applied post, metribuzine, pendimethalin, and fomesafen applied pre, pendimethalin applied post, imazethapyr, ethalfloralin and trifluralin applied pre plant incorporate, did not had significant difference with hand weeding treatments.

**Key words:** Chickpea, Herbicides, Lorestan, Weed management

\* Corresponding Author: E-mail: skmousavi@gmail.com, Tel.: 0661-2201005, Fax: 0661-2202202